

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

**ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА „АНГЛИЦИСТИКА И АМЕРИКАНИСТИКА“**

Владимир Филипов Вълв

НЯКОИ АСПЕКТИ НА ИНТОНАЦИОННАТА ТИПОЛОГИЯ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна
и научна степен „доктор“

2.1. Филология, докторска програма „Германски езици“
(Фонетика и фонология – английски език).

София
2019

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на катедрен съвет към Катедра „Англицистика и американистика“ при Факултета по класически и нови филологии на СУ „Св. Климент Охридски“ на 28.05.2019 г.

Дисертационният труд съдържа .... стандартни страници.

Защитата на дисертацията ще се състои на ..... от .....ч. в ..... Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се.....

Съдържание

Благодарности

Глава първа: Предварителни съображения..... 5

- I.1. Екскурс в света на идеите вместо увод:
поука от класическата литература
- I.2. Накратко за езикознанието, фонологията и Студената война
- I.3. Първи подход към ограничаване обхвата на изследването
- I.4. Интонация, прозодия и/или суперсегментни характеристики
- I.5. Съвременната лингвистична традиция за изучаването
на знаковия характер на интонацията
- I.6. Диахронни данни
- I.7. Синхронни данни
- I.8. Данни от филологически анализ на текст
- I.9. Изводи

Глава втора: Статутът на интонацията при анализа на езиковите нива в организацията на езика 14

- II.1. Увод
- II.2. Интонационен анализ на модели на нивата
- II.3. Интонационно взаимодействие с диференциални
признаци от сегментната фонология
- II.4. Интонация и граматика: интонацията като падежен маркер
- II.5. Екскурс: обогатен семантичен подход към интонацията

Глава трета: Увод в типологията и интонационния анализ 21

- III.1. Увод
- III.2. Основи на автосегментно-метричната фонология,
специално съотнесена към интонационната фонология
- III.3. Анализи на контурни тонове
- III.4. Автосегментно представяне
- III.5. Универсална асоциираща конвенция (УАК)
- III.6. Задължителен контурен принцип (ЗКП)
- III.7. 'Downdrift' и 'Downstep'
- III.8. Метричната фонология, сравнена с модела
на Чомски и Хале (1968)
- III.9. Още предпоставки в метричната фонология

- III.10. Преглед на автосегментно-метричната фонология: увод
- III.11. Аспекти на интонационната структура
- III.12. Асоцииране на тонове с текст
- III.13. Основна интонационна таксономия: акцентни типове
- III.14. Гранични тонове
- III.15. Фразови тонове
- III.16. ToBI (Tones and Break Indices)
- III.17. Модификации на анализа на Пиерхъмбърт (1980):
‘междинна’ фраза
- III.18. Извод

Глава четвърта: Случаят за падежа ... при интонацията.

Увеличаване на степента на анализа. Контенсивна типология 26

- IV.1. Увод
- IV.2. Екскурс или илюстрация на проблема и
теоретичната му ревантност
- IV.3. Интонацията като граматическа категория
- IV.4. Увеличаване на степента на анализа
- IV.5. Падежна граматика, контенсивна типология и интонация

Глава пета: Интонационна фонология и контенсивна типология, приложени към (преводни) литературни текстове 31

- V.1. Увод
- V.2. Кратък екскурс в поетичния превод
- V.3. Екскурс в превода на проза
- V.4. Екскурс при Омир: „Музо, възпей оня гибелен гняв
на Ахила Пелеев ...“
- V.4.1. Хипотезата на Митън и някои нейни логически следствия
- V.4.2. Още за единицата на анализ в интонационната фонология
- V.5.1. Случаят за падежа на интонацията в *Хамлет*:
„Да бъдем или не ...“
- V.5.2. Формално семантичен и интонационен анализ на
„Да бъдем или не ...“ и неговите български варианти
- V.6.1. Интонация и пресупозиция или в защита на
стоическото понятие за *Lekton*
- V.6.2. Понятието *Lekton* в традицията на древните стоици

Изводи 37

Библиография

Глава първа: Предварителни съображения

Дисертационният труд разглежда ролята на интонацията от чисто езиковедска гледна точка като за пръв път се включват не само доказателства от синхронния план, но и от диахронния. Основната теза е, че интонацията, разчитайки на „скритата памет на езика“ (Николаева), реализира чисто граматически категории от най-основен тип, които изразяват дълбоки семантични отношения, в случая дълбоко падежни. В казуалната страна се показва, че интонацията функционира в условичта на двупадежност в езика, като по този начин реализира стария „примитивен танц“ (Болинджър), който е заложен изначално в нея. В този смисъл дисертационният труд илюстрира как може да се използват приёмите на контенсивната типология при съпоставяне функционирането на интонацията като падежен (казуален) маркер в различните разглеждани езици.

Работата въвежда темата с кратък екскурсу в класическата римска литература, за да се докаже вековечната склонност на човечеството, която е разбира се е и характерна за учените, да са идолопоклонници на модерни школи и течения, като прибързано и лекомислено пренебрегват здравата традиция, преминала през времето. Представя се едно от писмата на Хораций, който е против това, че *Scribimus indocti doctique poemata passim* ('В днешните времена и образованите, и необразованите люде стихоплетстват навсякъде.').

Конкретно в областта на езикознанието, особено по времето на Студената война, период, който бе свидетел на края на структурализма и бурното, почти агресивно навлизане на генеративната граматика на Ноам Чомски и последователите му – първоначално, през петдесетте години на миналия век само в САЩ, но само след по-малко от петилетка се разпростира в Западна Европа и някои страни от Източна Европа до степен да се говори и пише за Чомскианска революция (вж. Нюмайър, Киби и др.). Въпреки това, някои периферни езикови явления като интонацията трудно се вметват в доминиращите даден период езикови модели и различните езикови традиции, дори следващи една и съща в основата си езиковедска парадигма (напр. генеративното езикознание на Чомски), представят множество различни модели на интонационен анализ. Разнообразието е толкова изобилстващо, че неотдавна Хърст и Ди Кристо с известно съжаление отбелязват в своя пионерски труд по интонационна типология и анализ на двадесет езика, че съществува „пре-

ситеност ('plethora') от теоретични подходи, които отделните автори са привнесли в предмета“.

В тази посока Студената война изиграва отрицателна роля в развитието на сътрудничество между езиковедите от Изтока и Запада: от една страна съществува партийният диктат на Москва, а от друга – нежеланието на западните езиковеди да се запознаят с трудовете на своите източни колеги поради непознаване на езиците, главно руски. По тази причина езикознанието на Запад след Втората световна война става в истинския смисъл – и все още е – англоцентрично, до степен че някои представители на съвременната Пражка школа (Сгал, Хайчова, Паневова) с ирония отбелязват, че се идентифицират с максимата на Тениер: *Timeo hominem unius linguae*.

Въпреки отрицателния ефект на Студената война, сътрудничеството на големите фигури в езикознанието както от Запад, така и от Изток никога не секва, особено в традиционните центрове на езиковедската наука – Прага (Фр. Данеш, Й. Вахек), Москва (Вл. Звегинцев) и Ленинград (Л. Зиндер) от една страна, и Харвард (Р. Якобсон, Д. Болинджър), Лондон (М. А. К. Халидей) и Париж (А. Мартине) от друга.

След краха на комунистическата система и края на Студената война сътрудничеството между източните и западните езиковеди е улеснено, но сега вече се наблюдава масово напускане на талантиви езиковеди от бившите страни на Източния блок и установяването им в западни лингвистични научни центрове. Това води до спад най-вече в качеството на езиковедската наука, създавана в бившите комунистически страни. За съжаление тази утвърдила се вече тенденция е особено релевантна за разработките в областта на интонацията, защото последната е финансов лукс за която и да е обедняла източно европейска страна. Именно от такива съображения настоящата работа фокусира върху тема, която не изисква експериментална работа с неналична в страната ни апаратура и може да се основе единствено на дълбоко, панорамно познаване на много широк спектър от езикови явления, които са убягнали от вниманието на все по-тясно специализиращите се в експерименталната сфера фонетици и фонолози.

В езикознанието интонацията неизменно се включва като част от научната дисциплина, но винаги заема маргинално и несигурни място. Тя винаги споделя съдбата на скитника евреин и все пътува по най-изнурителния маршрут между нивото на фонетиката и синтаксиса, а напоследък и нивото на дискурса, винаги носейки на гърба си тежкия товар на семантиката. Това пък я прави – както Сапир (1927) отдавна отбеляза – „една от най-важните страни на речевата динамика.“ Нейният дял във

фонетичните и езиковедските изследвания непрекъснато нараства както доказва Роси (2000) в обзорното си изследване на състоянието на интонационните изследвания, като за база на сравнение му служат данни от Първия световен конгрес на фонетичните науки, състоял се в Гент през 1938, и Четиринадесетия, състоял се в Сан Франциско през 1999 г.: увеличението е четиридесет пъти. Това закономерно води и до създаването на дисциплината *интонационна фонология (Intonational Phonology)*, термин изкован и приложимо доказан от Р. Лад (1996).

Поради самия факт, че интонацията съществува материално в речевата среда на езика, а в исторически аспект речта от сравнително близкото минало е предмет на съхранение във времето, то интонацията е била предмет само на синхронни изследвания. Синхронните интонологични изследвания са особено прецизирани с навлизането на електрониката, компютъризацията, статистиката и методите на психологията. С една дума създава се сложна научна интердисциплинарност, която за съжаление не обръща никакво внимание на филологията, почти никакво на антропологията и минимално на културологията. Една от целите на настоящата работа е да илюстрира ползата от привличането на последните дисциплини в изучаването на интонацията.

Като начало приемам дефиницията на интонацията според Ева Гардинг: „Интонацията е глобалната мелодия на фразата или изречението, на която са подчинени локалните движения на височината на тона.“ В съгласие с Адам се постулира, че в речевия акт „говорещият създава изказ, предназначен за слушащия в даден контекст, като изказът се състои от изречение, имащо дадена прозодия“.

Присъствието на ‘говорещ’ и ‘слушаш’ в горната дефиниция придава субективен характер на всеки двустранен акт на човешка комуникация. От своя страна това води до етични последици, които моделите на езикова комуникация обикновено пренебрегват, а въпросът за „безпристрастния и добре информиран наблюдател“ е разгледан още от Адам Смит (1759). Последният разглежда свободата, която индивидът притежава при реагиране на изказ на деятеля, т.е. дали е съгласен или не, и в по-широк интроспективен план, частта от индивида (азът), която може да се отдели от мене и да наблюдава какво правя аз. Това е основен принцип, който би обяснил пространството на недетерминираност, в която могат да маневрират говорещият и слушащият.

Въвеждането на понятието за „безпристрастния и добре информиран наблюдател“ в комуникативния процес води до морална оценка на всеки речеви акт. Както Бахтин твърди, езикознанието не е само научна дисциплина: езикът не е само предмет, той е и действие, а последното

се крепи на съществуването на събеседници. В този смисъл изказът се базира не само в сегашния момент, но и в множеството изкази от миналото, с които образува една система.

В този смисъл моделът на Бахтин отхвърля модела на Сосюр и в по-широк смисъл функциите на Якобсон, които произтичат от последния. При Бахтин се отчита това многогласие, множественост от гласове заедно със стрелата на времето. Така Бахтин предвижда аксиомата на Пригожин: „Метафорично може да се каже, че в равновесие материята е *сляпа*, докато далече от равновесие тя започва да *вижда*.“ Така активното участие на „дистанцирания наблюдател“ на Смит играе ролята на фактор, „организиращ хаоса“ (Боклунд-Лагопулу).

С цел избягване на капаните на евро- и англоцентризма трябва да се има предвид предупреждението на Леви-Строс, че в по-голямата част от културите вербалните прояви се използват много пестеливо и са ограничени до строго предписани обстоятелства.

С оглед целите и задачите на изследването се предлага да се започне с граматично-смислов анализ на самото заглавие – *Някои аспекти на интонационната типология*, – което представлява една номинална фраза. Определението на главата на фразата *аспекти* е неопределителното местоимение *някои*, чиято употреба е уобсловена прагматично: невъзможно е да се осветлят в нужния теоретичен детайл всички аспекти по ред причини, една от които е, че езикознанието, в частност интонационната фонология, както казва Р. Лас: „В историята на езикознанието няма епизоди като триумфа на хелиоцентричната над геоцентричната космология, а е и малко вероятно да има такива.“

Следваща стъпка е обяснение на съществителното *аспекти*. Тази съставна се свързва с ограниченията на самия автор: принципно типологичните изследвания са свързани с познаването на много езици. За да съществува минимална адекватност на анализа трябва да се използват образцови примери от възможно най-голям брой езици с цел валидиране на конкретната работна хипотеза. В множественото число на съществителното *аспекти* влиза и пресупозицията, че явлението може да се разглежда в своята многостранна перспектива, което също спомага за адекватността на анализа. Номиналната фраза в постмодификационна позиция *интонационна типология* е в процес на приемането на статут на сложно съществително, като по този начин утвърждава и автономния си статут.

Езиковото понятие *интонация* като централно в работата е подложено на по-подробно проучване. Интонацията винаги е била част от изучаването на прозодията и/или суперсегментната система на езика. От своя

страна думата от гръцки произход *прозодия* се свързва с изучаване на мелодичните черти на езика – височина на тона, гръмкост, темпо и ритъм.

В американската езиковедска традиция е утвърдена употребата на *суперсегментен* (*suprasegmental*) като синонимен и предпочитан пред *прозодичен/прозодия* (вж. напр. капиталния труд на Илзе Лехисте *Suprasegmentals* 1970). Това са тонални и количествени признаци и признаци на удареността, чиито експоненти на изреченско равнище са темпото, интонацията и изреченското ударение.

През седемдесетте години на миналия век господстващата парадигма в американското езикознание е разширената стандартна теория на Н. Чомски. На фона на бушуващите битки вътре и извън парадигмата, имащи като един резултат кончината на пораждащата семантика, се появяват модели като „езикознание на развитието“ (‘developmental linguistics’) (Бейли), които по-късно достигат кулминационна точка в когнитивната лингвистика, като последната неизменно включва вектора време. В модела на Чомски интонацията заема крайно нестабилна позиция между *competence* и *performance*: в капиталния *Sound Patterns of English (SPE)* (1968) тя не се споменава. Говори се единствено за различни нива на ударение на лексикалните единици на изказа (в английски). Към него се прилагат правилата на фонологичния компонент чрез трансформационния цикъл до достигане на нивото на изречението.

Британската традиция използва термина *прозодичен* (*prosodic*) в два смисъла: първият е според теорията на Фърс за прозодичен анализ, а вторият е разширението на тази теория, където ‘прозодичен’ включва и значението ‘интонационен’. *Прозодичен* е и общоприет термин в европейската традиция. На практика в този подход интонацията се изравнява с прозодията или суперсегментите. В този смисъл в руската традиция се говори за ‘тясна’ и ‘широка’ дефиниция на интонацията, като последната се ограничава само до височината на основния тон. Лад и във второто издание на Лад (2008: 4) дефинира интонацията до голяма степен в съгласие с ‘широкото’ разбиране: „Интонацията ... се отнася до употребата на *суперсегментни* фонетични черти, които създават ‘постлексикални’ или *на ниво изречение* прагматични значения по *лингвистично структуриран* начин.“ Тези характеристики заедно формират ритъма и като се комбинират с паузацията, делят потока на речта.

Морфологичното образуване на термина ‘суперсегментен’ води до погрешната представа, че нещо се добавя над (супер, супра) сегментното ниво на речевия акт. С една дума получава се ефекта на „усмивката без котка“ от *Алиса в страната на чудесата*, т.е. интонацията се държи

като ‘плуваща’ черта (floating feature), като последният термин е понятие от инструментариума на автосегментнометричната фонология (АМ) (вж. гл. III).

Според Сосюр, донякъде опростенчески се твърди, че езиковите сигнали се характеризират единствено с линейност във времето. Недостатъчността на принципа по отношение на интонацията е очевиден.

В средата на миналия век един ранен предшественик, А. И. Смирницки, прави опит да поправи недостатъка като разглежда езиковия знак в това, което той нарича ‘двухлинейност’. Предложението не е напълно задоволително, но върнатата посока е дадена. Тя е развита по-късно, през осемдесетте години на миналия век, и неависимо от Смирницки, от представителите на АМ.

Пак в средата на двадесети век Шарл Баи първи целенасочено доказва знаковия характер на интонацията. Според него интонацията, подобно на жестовете, е отпечатък в паметта и притежава свойството, характерно за всички езикови знаци: те са виртуални и задължително се актуализират в процеса на употребата си. Идеята за трансформацията на интонацията от виртуален в актуален знак решава утвърдително въпроса за това дали интонацията е компонент при четенето наум.

През шестдесетте години терминът *суперсегментен* (*suprasegmental*) придобива широка употреба. Липсата на пространствени и времеви ограничения на модела създават впечатление за нарушаване на дискретния характер на езиковия знак. По това време Болинджър (1961) предлага идеята за градиентност (‘gradience’) на езиковия знак и тясната взаимовръзка между контрастност и градиентност особено в областта на интонацията.

Повратна точка в развитието на интонологията, ако можем така да наречем езиковедската дисциплина, занимаваща се с въпросите на интонацията, е публикацията на британския езиковед М.А. К. Халидей (1967) *Интонация и граматика в британския английски език*. В нея авторът заявява недвусмислено: „Английските интонационни контрасти са граматически: те се използват в граматиката на езика. Системите, реализирани чрез интонацията, са толкова граматически, колкото такива като време, число и наклонение, реализирани с други средства.“ (1967: 10) Основната интонационна единица е тоновата група или в Халидей и Грийвс (2008) тоновата единица, която в неутралния, немаркиран случай съвпада със синтактично просто изречение (‘clause’). В този смисъл тя е експонент на граматическо значение и е компонент от езиковия модел на функционалната системна граматика на Халидей. Понастоящем, следвайки Пиерхъмбърт (1978), езиковедите говорят за ‘интонационна

фраза' (ИФ), не много успешен термин, защото напомня за номинална, глаголна и т. н. фрази от областта на синтаксиса. Самата тя се реализира чрез три системи – всеизвестните три Т на английската интонация – тоналност, тоничност и тон.

Като първа стъпка, доказваща ползата от по-широк интонационен модел, се привежда пример от диахронията, илюстриращ взаимовръзката между ИФ и граматическите единици (ГЕ). Приемаме аксиоматично, че на ниво изречение интонацията оптимално представя граматическия си, следователно и знаковия си характер. Така изреченската интонация може да се използва като основа за типологичен анализ.

В традицията на сравнително-историческото езикознание интонацията, както я разбираме в днешни дни, не е предствлявала интерес за езиковедите, но техните дълбоки наблюдения върху езиковото развитие предоставят непряко информация, отнасяща се до процеса на граматикализация, който пък утвърждава функционирането на интонацията като езиков знак.

Според примерът, заимстван от Добрев (1982), отнасящ се до праславянската вокална система, нека обозначим като V единствената прегласна, която впоследствие води до появата на реда е : о : ē : ō : ь. От корена *ǔVl -- k^w -- се формира глаголно-номиналната основа *ǔVl -- k^w -- V- чрез добавяне на гласната V (вж. Зл., ед.ч. сег. вр. вл7четъ от *ǔel -- k^w -- е -- с е-степен както за коренната, така и за гласната на основата, и именителната форма , ед. ч. влъкъ 'животно, което тегли нещо' от *ǔl -- k^w -- о -- с редуцирана степен на коренната гласна и о-степен на гласната на основата). В праславянското изречение *ǔVl -- k^w -- V -- *ǔVl -- k^w -- V -- 'вълкът влече' сказуемото се различава от подлога само по ядреното си ударение, което се свързва със сказуемото, т.е. разликата е само прозодична (вж. мястото на ядреото ударения в съвр. Бълг. Вълкът влече [ядреното ударение е дадено в курсив]). В съседство с ядрото V приема най-високата степен или е-степената: последната характеризира експонентите на сказуемото (вж. е-степената във вл7четъ). Отдалечена от ядрото V е в по-ниска (о- или нулева) степен. Тя характеризира експонентите на подлога, т.е. съществителните, с които ядрото не се асоциира по дифолт. Така, от една страна глаголно-номиналната основа *ǔVl -- k^w -- V -- води до появата на глаголната основа *ǔel -- k^w -- е -- > vl7xet]), носеща ядрото, а от друга страна е номиналната основа *ǔl -- k^w -- о -- > влъкъ без ядро. Формата за звателен падеж *ǔVl -- k^w -- V -- гласната на основата V е в съседство с ядрото и тъй като съобщението съдържа предикация, вокативът в ед. ч. влъче (= гр. λύκε, лат. *lupе*) основата е в своята е-степен.

С този пример се показва как прозодично-фонологичната дивергенция води до граматикализация на двуделението тема /рема в изречението. Той е и филогенетично доказателство за корелацията между синтактична зависимост и прозодична граница между подлога и сказуемото, която е универсалия.

Със следващия пример от синхронията се иницира серия от доказателствен материал, илюстриращ факта, че интонацията оперира на всички езикови нива, показваща Янусово поведение: означаващото оперира на конкретно ниво, а означаемото, поради асиметричния дуализъм на знака функционира на принципа на логиката на „структурата на китайската кутия“ до нивото на дискурса, като целият процес може да се обясни в смисъла на ‘преместване на ранга’ на езиковите единици (‘rankshifting of units’). В случая с интонацията езикът проявява свойството ‘флукутация’, когато единици от по-ниско структурно ниво могат да се интегрират в по-високо ниво и обратно, като придобиват свойствата на последното. (Молхова 1981: 47). Интонацията става значима в пълния смисъл, когато функционира като експонент на граматически отношения, независимо от факта, че самата тя се появява „на ръба на езика“, както умно го формулира Болинджър.

Например, в немски интонацията може да е граматически маркер, т.е. морфема, за категорията падеж. В изречението *Herr Müller schickte dir das Buch und nicht Anna*, ако ядрото се асоциира с *Müller*, то е в контраст с *Anna*, като първото е подлог и смисълът е ‘Г-н Мюлер ти изпрати тази книга, а не Анна.’ Ако ядрото се асоциира с *dir* ‘на тебе’, то е в контраст с *Anna* като непряко допълнение. Тогава преводният еквивалент е ‘Г-н Мюлер изпрати тази книга на тебе, а не на Анна’. В двата примера единствените средства за разрешаване на падежните отношения е интонацията, тъй като *Anna* в качеството си на собствено съществително не може да се (пре) модифицира с член, който в немски е експонент на падеж. Ако думата *Anna* във втория случай е експонент на форма за дателен падеж, то това е защото в граматичната система на немски има дателна форма като немаркиран експонент на непрякото допълнение от този тип.

Така че, ако се приеме принципа на Йелмслев (1935: 96), че „падежът е категория, която изразява отношение между два обекта“, интонацията може да се разглежда като конкретен експонент на категорията падеж.

Третият пример в тази глава илюстрира по-дълбок прочит и разрешаване на смислова двузначност при филологически прочит на класически текст от старата руска литература (XII век), а именно две от „тъмните места“ в *Слово о плъку Игоревъ*. Много от „тъмните места“ се

дължат на това, че ръкописът вероятно е бил в *scripta continua* и първото издание (1800) в много случаи е субективен прочит на хипотетичния оригинал. В много от случаите ключът към проблематичния прочит е в граматиката, и също толкова често в системата на тоналността, разбира на като делене на речевата верига на интонационни фрази, в немаркирания случай съвпадащи със синтактически просто изречение (Халидей).

В кратко научно съобщение Лихачов (1984) хвърля светлина върху едно от тъмните места (671–674) на поемата, където ученият реконструира присъствието на още един певец, Ходына. На друго място в поемата (471–494) текстът според първото издание гласи: ‘Единъ же Изяславъ синъ Василковъ позвони своими острыми мечи о щеломы Литовскія; притрепа славу дѣду своему Всеславу, а самъ подъ чрълеными щиты на кровавѣ травѣ притрепачъ Литовкыми мечи. *И схотию на кроватѣ и рекъ*: дружину твою, Княже, птиць крилы приодѣ, а звѣри кровь полизаща. Не бысть ту брата Брючеслава, ни другаго Всеволода: единъ же изрони жемчужну душу чресъзлато ожереліе.’“

Лихачов твърди, че правилният прочит на изписаната с курсив част е „и с хотию на кровь, а ти рекъ“ (485–486). Разделянето на думата ‘схотию’ на ‘с хотию’ не се отнася в същността си до смяна на буква; в случая се променя цялостното значение на простото изречение с въвеждането на потенциалната пауза между двете единици, т.е. „с хотию“.

Другият пример с по-висока степен на трудност е финалът на поемата:

Княземъ слава а дружинѣ!
Аминѣ. (693–694)

В кратка статия Д. С. Уърт (1992: 407) предлага свой прочит, който „не подлага текста на козметична хирургия“, т.е. без никаква допълнителна манипулация на текстовите данни. Като базира интерпретацията си на други по-ранни издания на поемата, той чете финалното <аминѣ> с малко <a>. Така че е по-логично да се чете <аминѣ> не като отделно завършваща текст формула, а като казуемо за състояние, управляващо дателната форма <дружинѣ>. Ако прочитът е <Аминѣ> както е в първото издание и при Лихачов (1990), това са две отделни ИФ, но в този си вид <Аминѣ> се среща в средновековните руски текстове едва през XVI в. и би могло да се счита като по-късна добавка към ръкописа. Интерпретацията на Уърт като една ИФ има преимуществото, че следва логиката на сюжета, а е и в съгласие със средновековния канон, постулиращ значението „Така да бъде!“

Глава втора: Статутът на интонацията при анализа на езиковите нива в организацията на езика

Тази глава цели да намери мястото на интонацията в основната граматика на езика или даже ако е възможно в по-широк модел. За баща на формалния анализ на езиковия модел на нивата се счита Емил Бенвенист (1902–1976), поставящ началото му с пленарния си доклад пред IX международен конгрес на лингвистите през 1962 г., озаглавен *Le niveaux de l'analyse linguistique*. Според него различните интонационни варианти не са универсалии и са в сферата на субективната оценъчност.

Идеята, че интонацията, митичният Ахасфер на езикознанието, заема специално място в йерархичната организация на езика, бе възприета от Пенчева (1983). В тази работа Пенчева аргументирано доказва, че словообразуването трябва да се третира като супрасистема, минаваща през всички нива, но не се локализира в нито едно от тях. Прозодичната система и интонацията в частност може да се разглеждат по аналогичен начин. По отношение на субстанцията интонацията се родее с фонологията, функционално действа на единиците от всички нива, а комуникативно се реализира само чрез средствата на речевата среда, т.е. в речта. Основата на модела на нивата се формира от семантиката: всички нива са свързани със значението, а на върха на модела неизменно се намира интонацията. В този смисъл Пенчева (1983: 58) много точно отбелязва, че най-ниските и най-високи конструкти на модела пренебрегват дискретния характер на езика, докато намиращите се между тях системи се базират изцяло на дискретността на езиковите единици.

Моделът на Пенчева напомня модела на Халидей (1961), разширен от представителите на Бирмингамската школа за анализ на дискурса (вж. Култард и Бразил 1982). Всички тези подходи са функционално ориентирани, единствената разлика е мястото на интонацията в йерархичната организация: при Халидей тя е неотделима част от граматиката, а при Бирминамската школа е автономен компонент, паралелен на компонента граматика и лексика и доминиран от дискурса.

В анализа си на типологичната природа на морфемата в словообразуването и обосновката на експлицитната аналогия с интонацията Пенчева предлага интересно наблюдение за отношението 'субстанция – форма', а именно, че поради бедното морфологично маркиране изолираните елементи в словообразуването са с неопределена същност и остават та-

кива до вграждането им в синтагматичен контекст, дори и последният да е от най-елементарен тип. Това именно дава приоритет на синтаксиса.

В генеративната традиция Селкърк (1986) първа пледира, че прозодията – и *in extensu* – интонацията трябва да се представят като метрични дървета, независими от синтаксиса, и разширяващи се категории. Те пък се свързват със синтактични дървета на ниво повърхнинна структура. Ронат (1984) предлага доказателства за това, че интонацията трябва да вижда S-структурата в логическата форма и най-вероятно в дълбоката структура., т.е. преведено на функционален език трябва да е налична двупосочна връзка между ‘интонация’ и ‘граматика и лексика’.

Не на последно място излиза въпросът за значението. По отношение на интонацията Халидей и Грийвс (2008) предлагат хипотезата, че системите на ТОНА създават междуперсонални значения, докато системите за ТОНАЛНОСТ и ТОНИЧНОСТ създават текстуални значения. Тоновата съгласуваност играе роля в създаването на логически значения. Единствената метафункция, в която интонацията няма принос е експерименталната.

Като начало ще се анализира взаимодействието на интонацията с диференциални признаци от сегментната фонология. В процеса на флукуиране отдолу нагоре интонацията оставя следи на всяко от нивата, през които преминава. Така интонацията не изразява просто постлексикално значение по лингвистично структуриран начин, а по-скоро нейните субстанциални характеристики са във фонологията, с която действа, което Блейк (1994: 13) определя като „конкуриращ механизъм“, но формалните и експоненти функционират експлицитно на всички останали езикови нива.

Една фонологично мотивирана емфатична структура ще илюстрира принципа като покаже как структурата се предава от английски на български и руски, и различните фонологични и лексико-граматически механизми, към които всеки от езиците прибегва. Примерът е от романа на Ф. Скот Фицджералд *Великият Гетсби*, глава първа: Ник Карауей е представен на Дейзи и г-ца Бейкър от съпруга на Дейзи, при което Дейзи отговаря с емфатичното:

(1) „I’m p-paralyzed with happiness.“

Българската и руската преводни версии са съответно:

(2) П-парализирана съм от щастие.

(3) На м-меня от радости столбняк нашел.

(1), (2) и (3) използват интонацията, при което смислово изтъкнатата дума носи сричката с ядрото, реализирано чрез пертурбация на F_0 . Обикновено в такива случаи височината на тона не е основната характеристика: повишена дължина на консонантното начало на сричката създава според автора и преводачите ефекта на ‘положително’ преувеличение в репликата на Дейзи. В английски това е едно адекватно решение, ноне може да се каже същото за български и руски. В двата славянски езика не съществува опозицията напрегнати – ненапрегнати гласни, която е с висока степен на функционална натовареност в английски, и по тази причина обикновено удължаването на гласните създава ефекта на емфаза:

(4) Парализи-ирана съм от щастие!

Уместна ще е и употребата на възклицателния знак, нещо не много типично за английската езикова практика (вж. коментарите по долу).

Руският вариант (3) освен удължаване на съгласната използва фразеологична единица. Самата тя е емфатична и в комбинацията си с прозодичното удължаване и по-високия F_0 , друг механизъм за конкурираща мотивация, ефектът е маниерна тавтология.

В Глава I бе дискутиран примера от немски, с който се доказва, че интонацията може да функционира граматически като маркер за падеж, т.е. може да не е вече „плаващ“ (‘floating’) признак и да се „закотви“ (‘anchor’) в категорията падеж. В случая интонацията не действа просто като конкуриращ механизъм, а по-скоро тук действа това, което А. М. Пешковски нарече „компенсаторен закон“ на интонацията, който в нашия случай се използва при идентифициране на езиковите механизми в междуезиков анализ, т.е. типологично.

Примерът от немски не е *hapaх* в системата на конкретния език, нито пък немският е рядък език, където се проявява някакво рядко граматично явление. В дисертационния труд се предлагат примери с реконструирана интонация, базирани на данни за латински от труда на Квинтилиан *Institutio oratoria*, където в Книга VII, Глава 9 специално се разглежда явлението двусмислие (‘ambiguitas’) (напр. *Aio te, Aecida, Romanos vincere posse.*). Дават се примери и от руски език (напр. Сравни: *Оля, чувствovala мать, не зря вызвала ee.* и *Оля чувствovala: мать не зря вызвала ee.*).

В традицията на генеративизма категорията падеж, разбираана не само като морфологична категория, но най-вече като основен фактор при определяне на ролите на аргументната структура, е интегрирана в тео-

рията за управление и свързка на Чомски, падежната граматика на Филмор, релационната граматика на Пърлмутър и Постал, и лексико-функционалната граматика на Брезнан. Обща тема, обединяваща всички тези подходи, е ограниченото множество от универсални семантични роли, като Агент, Тръпник, Инструмент, които се реализират чрез дълбоки семантични падежи. Всякакви механизми за изразяване на граматически отношения могат да са форми на маркиране на падежа.

Използването на вид падежна граматика, в случая релационната граматика, се основава на факта, че теоретично неутралната отправна точка е, че граматическите отношения се разглеждат като недефинирани примитиви. Първата група са термини, семантично разнородни и експлицитно свързани с граматическите отношения подлог, пряко допълнение и непряко допълнение. Другата група се формира от семантични роли на т. нар. *косвени* отношения и включва локатив, бенефактив и инструменталис. Първата група включва чисто синтактични отношения, а втората – семантични. Йерархично те са подредени по следния начин:

(4) *подлог*   *пряко допълнение*   *непряко допълнение*   *косвени*
           1   2   3

Моделът е с много нива, т.е. подчинените единици на глагола могат да проявяват различни отношения на различни нива. Така напр. –

(5a) Herr Müller schickte dir das Buch und nicht Anna.
           1   3   2   1

в смисъла „Г-н Мюлер (NOM) ти изпрати тази книга, а не Анна (NOM)“ пряко реализира отношенията от началното ниво. При смисъл „Г-н Мюлер изпрати тази книга на тебе, а не на Анна“ се получава следната репрезентация с много нива:

(5b) Herr Müller schickte dir das Buch und nicht Anna.
           1   3   2   1   начално ниво
           1   2   chômeur   3   крайно ниво

Например, в (5b) *Anna* може да е подлог, но в случая преминава към непряко допълнение и е маркирана с 3 на репрезентационната скала. *Das Buch* е понижено пък до *chômeur*, френската дума, значеща ‘безработен’ и използвана в релационната граматика като разширена метафора за подчинен термин, изместен от статута си поради преоценка, обикнове-

но поради преминаване на друг подчинен термин в друго отношение (в случая *Anna*). Теорията не казва много за т. нар. косвени отношения, но те са по-тясно свързани с информационната структура. От Пиерхъмбърт (1980) се приема, че интонацията има две цели: Висока (В) и Ниска (Н), и в този смисъл търсим да установим теоретично двупадежен модел.

Началната хипотеза е, че интонацията ще взаимодейства със синтаксиса в сферата на термините.

В следващата част се разлеждат понятията „ключ“ ('key') и „завършек“ ('termination') по начина, по който се изпълват от Д. Бразил и последователите му от Бирмигамската школа (вж. Бразил и др. 1980). Целта е с двата термина да се дефинират стойности на основата на общо когнитивно значение. Основна слабост на модела, както се видя по-горе, е слабата връзка между интонация и дискурс, макар че такава се постулира. На този етап се предлага да запълним липсващата връзка с теорията на актуалното членение на изречението (АЧИ), разработена от Пражката школа и по-специално във варианта и, разработен от Ян Фирбас (1992). Теорията е широко известна на българската езиковедска аудитория и няма да се излага в автореферата, но е накратко изложена в дисертационния труд.

Трябва да се спомене, че според Халидей (1974) АЧИ е универсално езиково явление, а такова е и интонацията (вж. Болинджър 1964, 1978), следователно и двете явления могат да се използват в типологичния анализ.

Ще анализираме основен пример от Бразил, за да илюстрираме как „брак по сметка“ между неговия модел на дискурса и АЧИ могат да осветлят по-добре дадено езиково явление.

Примерите (6а), (6б) и (6в) на Бразил са сполучлива триада, илюстрираща как интонационните значения се комбинират с лексико-граматическите. При „ключ“ имаме три избора – висок, среден и нисък:

LOST

(6) (a) //p he GAMbled //p and	// контрастен (обратно на очакванията, т.е. съществува опозиция между двете);
(б) //p he GAMbled //p and LOST	// добавящ (той направи и двете неща);
(в) //p he GAMbled // p and	// изравняващ (както би могло LOST да се очаква, т.е. съществува еквивалентност между двете).

Таблица (7) схематично анализира (6) по модела на Данеш (1966), преформулиран по Фирбас (1992)¹:

Таблица (7)

	He	gambled	and	lost
АЧИ	Th	TrPr; RhPr	TrPro	TrPr; RhPr
Семантичен модел	B	Q		Q
Синтактичен модел	S	V	Conj.	V

От (7) се вижда, че проблемът за „ключо̀а“ изобщо не е поставен в АЧИ. Аз твърдя, че според семантичната скала на (6), както е представена в (7) е с реализация на най-слабо динамичния от трите избора, т.е. (6б), където добавящото значение е в пълно съответствие със семантичните роли на просто добавяне на Q на двата глагола, *gambled* и *lost*. И двата елемента функционират като RhPr и ядрото е върху последния елемент, *lost*.

Изравняващото значение, представено в (6в), е представено в Таблица (8), където се вижда, че *lost* функционира като успешен конкурент на *gambled*, последният е сведен до Rh:

Таблица (8)

	He	gambled	and	lost
АЧИ	Th	TrPr; Rh	TrPro	TrPr; RhPr
Семантичен модел	B	Q		Sp
Синтактичен модел	S	V	Conj.	V

Контрастното значение на (6а) е илюстрирано в Таблица (9):

Таблица (9)

	He	gambled	and	lost
АЧИ	Th	TrPr; Rh	TrPro	TrPr; RhPr
Семантичен модел	B	Q		FSp
Синтактичен модел	S	V	Conj.	V

Сравнение между (8) и (9) показва комуникативна празнота в скалата на последния: нивото на комуникативен динамизъм (КД) изведнъж

1 Th – тема; TrPr – централен преход; RhPr – централна тема; TrPro – ориентиран към прехода; B – тръпник; Q – качество; S – подлог; V – глагол; Conj. – съюз; Rh – рема; Sp – спецификация; FSp – по нататъшна спецификация.

„скача“ от Q на FSp, като „заличава“ (‘delete’) по пътя си Sp. Твърдя, че в случая алтернативната информация – в (9) действието на *не губене*, а *печелене* – е целенасочено деактивирана във фоновото знание: тя може да се достигне чрез умозаключение в релевантния контекст, но не и се позволява да излезе на повърхността. Слушателят трябва да извърши това, което в теорията на релевантността се нарича „строеж на мостове“ (‘bridging’). И високият ключ, и FSp насочват (9) в тази посока.

Хибридният модел, който предложих, може да се използва за анализ на езикови явления с висока сложност, напр. пресуппозиции (вж. Халидей 1974: 52). Той също притежава до такава степен детерминизъм, че може успешно да изпълнява функциите на парсер на писмен текст и интонация.

Глава трета: Увод в типологията и интонационния анализ

Тази глава има най-вече информативен характер и цели да покаже формалната страна в изучаването на интонацията, т.е. методите на интонационния фонологичен анализ. Той, от своя страна, и създаването на единна транскрипция ще бъдат надеждна основа за предприемане на успешни типологични изследвания.

От началото на 80-те години в световен мащаб се наблюдава отдръпване от съпоставителните изследвания и преминаване към типологичен анализ. В някои страни като тогавашния СССР типологичните изследвания имат много богата традиция, особено в областта на контингентната типология, за която ще стане дума по долу. При интонацията нещата отново стоят по-сложно: липсва стандартна, общоприета интонационна теория. Фонологичната страна започва да се прояснява с работите на Лебен (1973), Голдсмит (1976) и особено Пиерхъмбърт (1980), за да достигне до някакво завърше но ниво при Лад (1996), който утвърждава автосегментно-метричната (АМ) фонология като стандартна теория. Семантичната страна е все още в ембрионално състояние, като се изключат смелите опити на Бюринг (1997, 2016) и Стийдмън (1991, 2014).

В исторически контекст АМ фонология се разглежда като пряко продължение на „класическия“ период на генеративната фонология, процес, започнал с публикацията на *SPE* (1968) на Чомски и Хале. Както отбелязва Голдсмит (1990) АМ фонология е най-първо продължител на прозодичния анализ на Дж. Р. Фърс и Лондонската лингвистична школа, анализа на дългите компоненти на З. Харис и Ч. Хокет, и тоналните анализи на К.Л. Пайк.

Подходът и методите на анализ в *SPE* са статични: всеки фонетичен символ (напр. [d]) е колона от неподредени диференциални признаци, формиращи матрица, която пък представлява сегмент. Всяка единица по-голяма от сегмента е вече морфологична: с една дума, моделът е статичен и линеен, т.е. неприложим за интонацията. Целта е да се създаде фонологична теория, лицензираща четири динамични типа отношения: отношение на едно-към-едно между признак и асоцииран звуков елемент ('anchor'), множествена асоциираност, много признаци – един звуков елемент, „гол“ звуков елемент и „плаващ“ признак. Така една лексема би могла вече да се опише фонологично в своята динамика, като участието на органите на говорния апарат се третира като изпълнението на различните партитури в един оркестър и самата фонологична теория

придобива многолинеен характер. Така например, движението на F_0 на думата *stamp* като партитура на ларинкса може абстрактно (и формално) да се представи по следния начин:

(1) V^*H , където V = Висок и H = Нисък.

Централният тон на височинния акцент се маркира със звездичка (*) като V^* или H^* (оттам „звезден тон“).

Много често в тоналните езици (напр. Марги, език, който се говори в Нигерия) присъстват контурни тонове, които се реализират върху един звуков сегмент, т.е. нарушавайки централен принцип на класическия анализ на диференциалните признаци, че последните никога не се явяват в линейна последователност в една матрица. В този смисъл може да се твърди, че тоновете се държат независимо в сравнение със сегментите. Освен това, фонологически е доказано, че контурните тонове са последователност на различни равни тонове и методологически анализът е по-прост ако те се разглеждат като такива. Накратко, отново идваме до наличието на два тона: H и V .

В АМ фонология се постулират различни фонологични редове ('tiers'): имаме сегментен ред, в тоналните езици имаме тонален ред, като всеки вид ред се състои от множества признаци. Всеки признак може да участва само в един ред, с една дума редът се определя от появяващите се в него признаци. Ролята на асоцииращите прави е да синхронизират информацията между редовете чрез свързване, напр. тонът в тоналните езици се асоциира с определени „тоново-носещи единици“ (ТНЕ). В множеството езици ТНЕ е сричковото ядро.

Като всички останали редове тоналният ред е стриктно подреден. Съществува основен принцип, че асоцииращите прави не могат да се пресичат.

Много често в тоналните и интоноложките изследвания проблемът е как да се обясни разтеглянето и свиването на обхвата на тона. В такъв случай се прилага Универсалната асоциираща конвенция (УАК), дефинирана като:

(2) Когато неасоциирани гласни и тонове се появяват от същата страна на асоцииращата права, те автоматически се асоциират в отношение едно-към-едно, роейки се от асоцииращата права.

Ако съществува „плаващ“ тон, той се асоциира с непосредствено предходния тон. Обратно, ако съществува „гол“ сегмент, то тогава се прилага правилото за разпространяване на тона (‘spreading rule’).

Друг тип явление, което мотивира автосегментната репрезентация е *тоналната стабилност*. В тоналните езици, когато една гласна се де-вокализира или изтрие от дадено фонологическо правило, тонът може пряко да се идентифицира: той остава *плаващ*. Такава процедура е невъзможна при линейния модел, тъй като е невъзможно да се изтрие гласна без да се изтрие тона.

На този етап сме изправени пред два въпроса: какъв е броят тонове, който може да има всяка лексикална единица и каква е посоката на картиране, т.е. как са асоциирани тоновете с ТНЕ. Автосегментният модел позволява две различни репрезентации: или при два тона всеки от тях се свързва с една гласна, или един тон е множествено свързан с две срички. Липсата на детерминизъм се урежда със Задължителния контурен принцип, който твърди:

- (3) На съседни идентични тонове се забранява да участват в лексикалната репрезентация на дадена морфема.

По отношение посоката на картиране на тона възможно е асоциирането да става от ляво на дясно или от дясно на ляво.

Много африкански езици проявяват тонални свойства, описвани от африканистите като *downdrift* и *downstep*. При *downdrift* последователността ВНВ не се реализира като [—], а като [—], т.е. двата В тона не се принасят на същото височинно ниво, а вторият В е с височина на тона по-ниска от първия. Н тоновете, които се появяват между В тоновете също са предмет на *downdrift*.

Докато *downdrift* е автоматичен процес, при *downstep* понижен В получава фонеман статут, когато Н, което е „условие“ за *downdrift* се изгубва (или поради изтриване, или поради асимилация). *Downstep* се отбелязва с надредния знак !, поставен между един В и следващия, претърпял *downstep* В. Много преди Пиерхъмбърт да използва *downdrift* и *downstep* в интонационния си анализ на американския английски, Шахтер (1965) доказва, че *downdrift* е интонационно свойство на езици като Хауза.

По това време Либерман и Принс (1977) (ЛП) представят теория, в която ударението се разглежда като отношение между срички, организирани в йерархична (или метрична) структура. След ЛП относителната изтъкнатост се дефинира спрямо съставящи, т.е. тя е относително ка-

чество, графично представено чрез аотиране на синтактичните разклонения на дървото с *w* за „слаб“ и *s* за „силен“. Нотацията е локално свойство на дендритната структура и като такава се дефинира за сестрински разклонения. ЛП внасят и други уточнения в метричната теорията, напр. запазването на известния от *SPE* признак [$\pm$ stress]. Те считат, че съществува корелация между стойностите на признака [$\pm$ stress] и лейблирането (*s*, *w*). Тя е:

(4) Ако дадена гласна е *s*, то тя е [+ stress].

Оттук, ако дадена гласна е [- stress], то тя е *w*.

Двадесет години делят пионерската публикация на Стокуел (1960), опитваща се да намери мястото на интонацията в генеративния модел, и изпълнената с продуктивни идеи докторска теза на Пиерхъмбърт (1980). В наши дни моделът на Пиерхъмбърт се превърна в стандартна фонологична теория на интонационната структура.

Пиерхъмбърт представя интонационния контур като наниз от височинни акценти и периферни тонове ('periphery tones'). Височинните акценти се състоят от единичен *V* или *H* тон или от комбинация от два тона.

Граничните тонове са единични тонове, асоциирани с периферията на ИФ и се отбелязват с диакритичния знак % ($H\%$, $L\%$). Фразовите акценти или фразови тонове незвездни тонове, които водят височинния акцент на известен интервал от време. В началната нотация Пиерхъмбърт ги маркира с надреден дефис (H^- или L^-)². Пак там Пиерхъмбърт постулира седем възможни височинни акцентни типа: H^* , L^* , $L+H^*$, L^*+H , $H+L^*$, H^*+L и H^*+H . Последният тип вече не се използва. С тези типове може да се състави алгоритъм на граматика, генерираща всички възможни тонови мелодии в английски.

Както доказва Брус (1977), F_0 конфигурациите, които свързват акцентуваните срички не играят важна роля във фонетичното описание на цялостния контур. Инвариантните признаци на системата на височината на тона са промяната на посоката на тона, а не толкова преходите, които ги свързват. В този смисъл основният фонологичен анализ включва идентификация на наниз от един или повече височинни акцента, които формират *целевите точки* ('target points') съвместно с релевантните фразови и тонални граници.

В работата се разглежда основната интонационна таксономия: акцентните типове, граничните тонове и фразовите тонове.

---

2 Оттук нататък в главата се използва оригиналната нотация на Пиерхъмбърт.

Подобно на сегментната фонетика и фонология интонацията се нуждае от своя транскрипция. През 1992 г. група американски учени публикуват проект за такава транскрипция, базиран на интонационния анализ анализ на Пиерхъмбърт за английски. Тя е известна като ToBI (TOnes and Break Indices) и е приложена с модификации за много езици, вкл. и български (вж. Димитрова 2016). В днешно време работата по стандартизирането на оригиналния ToBI продължава, като на последния Международен конгрес по фонетика, провел се през 2015 г. в Глазгоу. Проектът получи знаменателното име IPrA (International Prosodic Alphabet) по аналогия с приетата към края на XIX в. IPA. В тази област се развива особено интензивна дейност.

Транскрипцията ToBI на даден изказ минимално се състои от запис на реч, свързания с това запис на F_0 контура и номенклатура за транскрипция на явления от четири паралелни реда:

- (а) ортографичен ред;
- (б) тонален ред;
- (в) ред на индексирания прекъсвания;
- (г) ред разни.

На (а) се използват само ортографически изписани думи, озвучени паузи и контракции. Редът на индексирания прекъсвания показва степента на свързаност между думи, фрази, изкази, строго дефинирани фонетично и фонологично. (б) използва два типа тонове: фразови тонове и височинни акценти. Основните тонални нива са H и L. С тях се аотира според теоретичните препоръки на Пиерхъмбърт, напр. H% и L% означават крайни и гранични тонове. Следвайки традициите на африканистиката и по ранната AM фонология за downstep се използва диакритиката!. Редът разни се използва за всякакви коментари, които биха могли да са от полза на ползващия базата данни.

Глава четвърта: Случаят за падежа ... при интонацията. Увеличаване на степента на анализа. Контенсивна типология

Една теза, която е приета аксиоматично в дисертационния труд, е, че теоретично първенство се дава на изречението пред думата и в този смисъл трябва да разбираме известната алузия на Болинджър за примитивния танц на интонацията при връзката интонация – синтаксис. Като начало, с пример от „Септемврийци“ на Хр. Кърпачев се доказва, че интонацията в своята граматическа функция има първенство при разрешаването на двузначността на езиковата единица. А че интонацията може да изразява граматическа категория може да се види от един прост пример от английски. Сравни (1) и (2):

- (1) A1: Bill could ask a friend.
B1: Who? (= Which friend could Bill ask?)
- (2) A2: Bill could ask a friend.
B2: /Who? (= Who did you say could ask a friend?)

Интонацията в B2 пререструктурира падежните отношения в смисъл, че изначалния тръпник 'a friend' е изпразнен от каквато и да е степен на КД, а 'Bill' става такъв, като интерпретацията е „Бил ще е този, който ще помоли.“.

В тази посока на аргументиране може да се представи примера от немски в различните си интерпретации по опростен формален начин. Сравни (3a) и (3б) съответно с формулните репрезентации (4a) и (4б):

- (3a) Herr **Müller** schickte dir das Buch und nicht Anna.
(3b) Herr Müller schickte **dir** das Buch und nicht Anna.
(4a) $S_{3a} = \{\text{Nom} + \text{Finite Verb} + \text{Dat} + \text{Acc} + \text{Conj} + \text{Neg} + \text{Nom}\}$
(4b) $S_{4b} = \{\text{Nom} + \text{Finite Verb} + \text{Dat} + \text{Acc} + \text{Conj} + \text{Neg} + \text{Dat}\}$

В алгебричен смисъл (4a) е вярно за (5):

- (5) Herr Müller schickte dir das Buch und nicht die Mutter.

По подобен начин (4б) е вярно за (6):

(6) Herr Müller schickte dir das Buch und nicht der Mutter.

(3а) и (3б) са сегментно идентични форми, а (5) и (6) се различават граматически: **die Mutter** в (5) е им. п., ед.ч., ж.р., нарицателно същ. докато в (6) **der Mutter** е дат. п., ед.ч., ж.р., нарицателно същ. Разликата между (3а) и (3б) се отнася до позицията на ядрото, т.е. тоничността и ако се вземат предвид формулите (4а) и (4б), то трябва да се приеме, че разликата в семантичната падежна структура води до разлика в интонацията със строго детерминиран характер, т.е. последната винаги изпълнява функцията на падежна морфема и следователно има знаков характер.

Пример от Янакиев (1974) показва, че интонацията може да функционира като граматическа морфема и в глаголната система, вероятно при аспекта, но това ще е обект на бъдещо проучване на автора. Сравни (7) и (8):

- (7) Тоя път той беше **излязъл** в пет часа.
[‘Тоя път той беше излязъл преди пет часа.’]
- (8) Тоя път беше излязъл в **пет** часа.
[‘Тоя път беше излязъл в пет часа.’]

В заключение Янакиев (1974: 120) категорично заявява: „Особеност на тези морфемите е, че за тях се сигнализира супрасегментно ...“. И тук се сещаме за идеята на Т. М. Николаева (2002: 38) за „скритая память языка“. Ефективността на знака се състои във всеобхватността, която притежава, независимо от къде произлиза самият той.

На този етап ще се увеличи степента на анализа (по Халидей ‘delicacy’), за да се установи ролята на интонацията при изграждането на детерминираността на взаимовръзката между синтаксиса и семантиката. Подходът е алтернатива на АЧИ по Фирбас (1999). Използват се прийоми на ролевата и референциална граматика (PPГ) на Фоули и Ван Валин (1984), последната е разклонение на падежната граматика. (9а) и (10а) са анализи по Фирбас, (9б) и (10б) – по PPГ на изречението *Dogs must be carried on the escalator*. Думите с главни букви маркират фокус.

(9) Dogs	Must be CARRIED	on the escalator
(a) B (earer of Quality)	Q (uality)	Set (ting)
(б) U (ndergoer) P (rivileged) S (yntactic) (Argument) Marked Pivot	Activity; verb DO (x, [carry ´ (dogs)]; Fo (cus)	NMR (non-macrorole argument), Loc (ative)

(10) DOGS	must be carried	on the escalator
(a) Ph (enomenon)	Pr (esentation of Phenomenon)	Set
(b) U; PSA; Fo	Activity verb DO (x [carry ˘ (dogs)])	NMR; Loc.

Ако се приеме за постулат, че „Говоренето е евтино“ (Хайман 1998), когато езиковата структура не притежава други формални механизми, езикът прибъгва до интонацията, за да маркира експоненти на семантичен падеж, сдостигайки до „скритата памет на езика“. Поради факта, че интонацията винаги граничи с жеста (вж. Болинджър 1983), а последният винаги е релационен в човешката комуникация, то интонацията, в далечното минало изначално ще да е функционирала и като падежен маркер. Тази хипотеза ще се верифицира и за ергативния тип езици.

В работата се приема езиковия модел на Гюсенховен (2004: 58). От него е очевидно, че от фонологична гледна точка интонационните правила в лексикалната фонология (по-точно постлексикалните правила според дефиницията на интонацията на Лад) се прилагат след лексикалните правила, т.е. след правилата за лексикалния тон в тоналните езици. В сравнение, напр. с ядреното изреченско ударение от *SPE*, те не се прилагат на повърхнинното ниво, а идват просто на второ място при подредбата на правилата след лексикалните правила. Но постлексикалните правила все още се намират в скритата репрезентация ('the underlying representation'): те са след лексикалните правила, защото трябва да „изчакат“ прилагането на синтактичните отношения. Ако постлексикалните интонационни правила се разглеждат като особен подвид на първите, те влизат в генеративния процес от трето измерение, това на семантиката.

Във функционалната граматика, която е структуралистична в основата си, за автономността на лексикалното и граматическото ниво е дадена убедителна аргументация в Халидей (1966). Така че и в генеративния, и в структуралистичния подход граматическите тонове се приписват на нивото на синтаксиса, т.е. на интонацията (постлексикалната репрезентация) и се разглеждат кати йерархически различни от лексикалните тонове.

Ако се разгледа само граматическия компонент, един теоретичен конструкт, основан на двупадежна система на дълбоко семантични падежи може хипотетично да се постулира при установяване на взаимодействието и с интонацията. Това ще се установи с помощта на инст-

рументариума на контенсивната типология (вж. Климов 1983, Пенчева 2006 и др., и по-подробното представяне на метода в дисертационния труд).

Като се имат предвид по-горните наблюдения, показателно ще е да се добавят наблюденията на фонетици от по-старата школа. Така напр. Шчерба (1974) под интонация включва не само „широкото“ и „тясното“ в съвременното разбиране, но и „логическото ударение“, „словесната интонация“ и „сричковата интонация“, т.е. лексикалният тон в тоналните езици. Ясно е, че според Шчерба граматическата интонация е само част от явлението.

В едно задълбочено изследване на африканските езици Кьониг (2008: 204) разглежда тона като падежен маркер и като „специфично африкански феномен“. Втората част на тезата ще видим, че не е вярна. За езиците умбунду и нгангела тя обобщава, че сходните черти са езиково много интересни: падежните форми са идентични и са две, изразени чрез тона, едната начално Н, наричана акузативна, а другата е липсата на начално Н, наричана номинативна. Авторката привежда примери и от други африкански езици от различни географски ареали и установява сходни зависимости, една от които е двупадежната система.

Ю (2009) специално разглежда присъствието на „звук за ергативност“ в полинезийския език самоански, език от ергативен тип, който не притежава лексикален тон. Ю доказва, че в самоански абсолютният падеж е тонално маркиран, като висок граничен тон (Н-) присъства в лявата периферия на абсолютният аргумент. Така Ю показва, че падежните маркери (морфемни) в самоански са както сегментни така и интонационни, а обуславящият контекст е синтактичен, а не прозодичен.

Едно типологично наблюдение, базирано на примерите от африканските езици и самоански, е, че интонацията функционира като падежен маркер в бедни, съдържащи два члена, падежни системи. Подобни системи се разглеждат подробно от Аркадиев (2002, 2008, 2009) и се срещат много често в езиците по света, но едва напоследък са предмет на особен интерес за езиковедите. Те са от интерес най-вече, защото са доказателство за последната и първата фаза на съществуването на падеж в езика. Ако приемем за аксиома, че падежът е релационна категория, то в плана на онтогенезата първото проплакване на новороденото е и първо отношение към външния свят и може да има най-широк спектър от значения, но бележи началото на процеса на когнитивно усвояване на света. С първото приплакване новороденото установява вече двустранно отношение „аз“ и „останалата част от света“, а процесът се развива до достигането на момента, когато детето може да се включи в кому-

никативния процес ‘аз’/ ‘ти’. В началото на комуникативния процес детето разполага с два тона – нисък и висок, и това е всъщност опростена версия на деятел/тръпник, последователно илюстрирана в бедни, двупадежни езикови системи. Йокояма (2002) в изследването си за развитието на интонацията при деца руснаци доказва, че руското дете усвоява първо т.нар. ‘ненейтральная интонация’, а не неутралната или повествователна интонация. Последната позволява заемане на ролята на „безпристрастния наблюдател“ на Адам Смит и започва едва след четири годишната възраст. Едва тогава се появява активно 3 лице (не-аз/не-ти), което както посочва Златева (1985) е винаги отрицателно маркирано [- активно участие]. Така че в ранната фаза на езиковото развитие отношението деятел – тръпник, падежно в същността си, се сигнализира извънредно и само чрез интонационни средства.

Глава пета: Интонационна фонология и контенсивна типология, приложени към (преведени) литературни текстове

Преводът е едно от интелектуалните занимания на човечеството, който най-последователно се стреми към осъществяването на прагматични цели – междуезикова комуникация, като се използват двете среди на функциониране на езика – писмената и говорната или речевата. В теорията на превода ние се интересуваме как оптимално да предадем с езикови средства съобщение от езика-източник (ЕИ) на езика-цел (ЕЦ). В тази част от пета глава вниманието се фокусира върху отношението език – текст.

Що се отнася до поезията, както посочва Р. Якобсон (1987: 25): „Структура стиха всегда нерасторжимо связана с просодическими и синтаксическими свойствами того языка на котором он создается.“. Като пример за комплексния характер на прозодията се дава едно сравнение на Якобсон от стих на Пушкин от *Жил на свете рицар бедный* на руски с превода му на чешки, илюстриращ различните начини, по които хорей функционира в двата славянски езика. Като типологични различия, дължащи се на прозодични механизми се дават примери от *Беоульф*, българския и южнославянски фолклорен цикъл за Крали Марко. В тях, напр., цезурата в средата на стиха изпълнява както ритмична, така и синтактична функция, като разделя стиховете на смислови групи.

Като пример за адекватно предаване на прозодичните средства в поетичния превод на различни езици се дава първата строфа от *Стихии* на Елисавета Багряна в сравнение с преводни варианти на руски, английски (в два варианта) и шведски.

Както отбелязва Янакиев (1960: 210) Багряна отдава специално внимание на идентичността на дактилните клаузули на всяка ритмична група. Дактилният модел е изцяло запазен в руския превод, но е загубен синтактичният паралелизъм. В другите езици не се прави и опит за запазване на метриката. Интересно е, че някои други типологични прилики между ЕИ и ЕЦ спомагат за повишаване на нивото на преводна еквивалентност: напр., наличието на постпозиционен определителен член в шведски, което спомага за реализацията на динамизма в поемата. Като цяло, сравнението потвърждава тезата на Якобсон (1960: 358), че „пое-

тическата функция проектира принципа за еквивалентност от оста за селекция на оста за комбинация.“

Горният принцип е приложен към литературен текст в проза (Чудомир, *Не съм от тях*) и негови преводни еквиваленти на руски (2) и английски (1). Пионерски интонационен съпоставителен анализ на Чудомиrowите разкази с руския им превод е правен от Махрова (1989, 1993), като изборът е обусловен от факта, че „стилистичните особености на разказите на Чудомир до голяма степен са резултат от изключително точна имитация на българската реч.“ (Махрова 1993: 34). Като първа процедурна стъпка Махрова установява висока степен на съвпадане на синтактични и интонационни структури в ЕИ и ЕЦ. Анализът на английския текст също показва висока степен на синтактична еквивалентност. Една от разликите в английския текст е липсата на възклицателни знаци (18 в ЕИ спрямо 2 в ЕЦ), което е културно и прескриптивно обусловено, както се доказва в дисертационния труд. По отношение на ритъма и тоналността на ИФ разликите са минимални и със сигурост не са представителни. Това показва, че в основата си преводната еквивалентност е издържана в различните текстове. Големите разлики се явяват в употребата на системата от тонове в трите езика, но това е като че ли неизбежно.

Тук отново се прибъгва до изследвания на Йокояма (2003, 2005). Типологично разказът на Чудомир и вариантите в другите два езика принадлежат към ‘ненеутралния’ тип интонация и в такива случаи ремата не може да се определи, както образно пише на руски Йокояма „на глас“. Налице е разместване на семантичните роли, съпроводено с промени в интонационните контури. Карцевски би казал, че в такива случаи антикаденциите излизат на първо място.

Следващият пример е от *Илиадата* на Омир. Както пише английският поет Александър Поуп: „Омир ни прави слушатели, а Вергилий ни оставя читатели.“ Интересът към интонацията на т. нар. „мъртви езици“ е сравнително скорошно явление. Развитието на езикознанието през XX век както през времето на структурализма, така и при генеративизма, поддържа дисбаланса между синтаксис и фонетика в това отношение. Така че основният въпрос в тази част е дали езиковедът може да реконструира интонацията в произведение като *Илиадата*.

На първо място *Илиадата*, както всяко произведение на стария епос, се е пеела. Синкретизмът между език и музика се обсъжда широко понастоящем от езиковеди и музиколози – вж. хипотезата на Митън (2009). Неподатливостта към промени на интонация и музика особено в областта на Балканите и Близкия изток е дискутирана още от по-старото поколение филолози (вж. Арнаудов 1996, Пари 1971). Сравнение се прави

между началата на *Илиадата* (VIII в. пр н.е., *Енеида* (I век от н.е.) на Вергилий, *Беоулф* (X в.) и Ботевото *Хайдути* (XIX в.). Четирите текста доказват синкретизма на език и музика, но те също и са и повик, молитва към божество, човек или дори пиещата компания, както е в *Беоулф*. Вокативът винаги е даван като пример за типична „стилизирана интонация“ в езиците (вж. Лад 1978). Във всичките случаи имаме това, което Богданов (1990) нарича „непосредствено общуване чрез художествен текст“, което е характерна черта на фолклора.

В работата следва пример от *Илиадата* (20, 455–59), който първо е разделен на „единици, определени от пауза“ (‘pause-defined units’) (Браун и др. 1980) като физически реализации на ИФ. Омировият хекзаметър, както доказва Едуардс (2002) не е просто поредица от шест метрични стъпки, а всъщност поредица от четири, а понякога и три групи от думи, организирани на основа смисъла им. По този начин се избягва монотонността на изказа, като последният става по-разнообразен ритмично. Това размества от своя страна паузите и обвързва единиците със синтаксиса, т.е. налице са „идейни единици“ (Чейф) или познатите синтагми (Шчерба). Всичко това създава ефекта на разговорна непосредственост. Така интонацията е могла да се използва като „мнемонически символ“, (Лотман 1987)

Следващ пример се концентрира на анализ на Хамлетовия монолог *To be, or not to be – that is the question ...* и неговите преводни варианти при Гео Милев (1919, 1928), Валери Петров (1973–1974) и Александър Шурбанов (2006). Гео Милев превежда началото на монолога „Да бъдеш или не – туй е въпросът.“ и то се утвърждава почти като канон в преводната ни литература. Моделът е следван и от В. Петров: „Да бъдеш или не? Туй е въпросът.“. Формулата е нарушена от Ал. Шурбанов: Да бъдем или не – това се пита.“ Шурбанов (2013) предлага аргументи – литературни, исторически и прагматични – в защита на своя вариант. Съществува обаче един контрааргумент в подкрепа на варианта Гео Милев) В. Петров, а именно, че неопределеното наклонение на инфинитива в английски е неутрално спрямо категорията число, докато българската *да*-форма е маркирана за опозицията ед.ч.(мн.ч. Опозицията е еквиполентна, а разликата стилистична. Но в монолога Хамлет не се ли стреми целенасочено да избегне мн.ч. като *pluralis maiestatis*, което му се полага, и да го сведе до *pluralis modestia*, към която се стреми? Това е видно още в л. 2. 163 в репликата на Хамлет към Хорацио. В този случай изборът е като че ли на кантар и се обуславя от културната валидност на ЕЦ.

В езика има три класа, които формират езиковата основа за релации: S (от англ. *Sole*), A (Agent в транзитивния контекст или активният участ-

ник в двуместна рамка) и Р (Patient или Тръпник в транзитивния контекст или по-пасивният член на двуместна рамка). Следвайки Аркадиев (2008) S, А и Р ще се наричат „ядрени роли“. Като се следва принципа за икономия на Мартине, се достига до три следствия по Аркадиев:

- (1) Ролята S не се нуждае от специална кодификация, тъй като не участва в синтагматичен контраст.
- (2) Различните подтипове S роли (А и Р в частност) са предмет на неутрализация, тъй като тяхното значение може да бъде извадено от контекста.
- (3) Измежду двама участника в транзитивна ситуация е достатъчно да се маркира един, тъй като другият може да се установи на принципа на остатъка.

Началото на Хамлетовия монолог илюстрира *infinitivus absolutus*, докато и двата български варианта са експоненти на конюнктивни да-форми (вж. Маслов 1982: 283). И двете форми са генерични в съответните езици, макар че в български има по-силен елемент на опативност поради конюнктива. В този смисъл и в английски, и в български те не могат да се отнасят за минал момент: това се изключва и от логиката на сюжета. Възможно е да се отнасят към сегашен и бъдещ момент, откъдето идва и елемента опативност. В английски на повърхнинно ниво формата е нефинитна, т.е. участниците могат да са членове на всеки възможен свят. По тази логика монологът се явява един от най-автономните в пиесите на Шекспир.

Единствените дълбоко семантични падежни отношения спрямо участниците в монолога са „аз“, „ти“ (ед.ч.) и включващото „ние“ и в смисъла на Аркадиев типологически са възможни следните езикови варианти:

- (4) акузативен, обединяващ S и А и противопоставящ се на Р;
- (5) обратно, ергативен, обединяващ S и Р и противопоставящ се на А;
- (6) неутрален, обединяващ и трите роли.

Като се вземе предвид, че в английски повърхнинната реализация е резултат от изтриване на участниците в дълбоката падежна структура, докато в български участниците се реализират като празни PRO-форма А и изтрит Р и че единствен S не участва в синтагматични контрасти, то крайният резултат е семантична ВЕ или БЪДЕШ/БЪДЕМ предикация, лишена от падежна рамка, представяща глаголно действие в

най-генеричния смисъл на ВЕ, т.е. EXIST/СЪЩЕСТВУВАМ. Разликата между английския и двата български варианта е, че в български рамката е ‘неоформена’ (‘underspecified’) на по-плитко ниво, оттам и присъщата двузначност „ти“/ „ние“. Това е еквилолентна опозиция, разрешима от стилистична вариация. В този случай се наблюдава семантична неутрализация, ограничаваща вариацията в езика до типа (6) по Аркадиев.

Що се отнася до интонационния аспект това е алтернативен въпрос, завършващ с каденция, тъй като алтернатива не съществува: втората част от координираната съюзна структура е с негация. В системата ToBI транскрипцията на английски е: L% N* !N* LL%. В българския вариант тя е: L% N* !N* HL%. Появата на втори фокус (!N*) може да се генерира с правилото на Бюринг „Генерализация за втора поява на фокус“ (‘Generalization about Second Occurrence Focus’) (вж, Бюринг 2016: 177). В английски повторението на ВЕ е експлицитно, в български се подразбира и затова то се приема за ДАДЕНО.

Алтернативно, крайно повишаване на тона може да се третира като подчинено повишаване, но то би противоречало на логиката на текста – вж. *Hamlet*, 3. 1. 77–79. Така семантично неутрализираните три роли (S, A и P) се реализират речево с най-слабо маркирания фонетичен контур „плоската шапка“ (‘the flat hat’) (от таксономията на IPO). Високата валентност на ВЕ в значението на EXIST е съпроводено с липса на повърхнинни участници, като последните са толкова много, че езикът не успява да ги включи, а това от своя страна е съпроводено с най-слабо маркирания интонационен контур.

В края на тази глава се разглежда концепцията на стоиците за „лектон“. В стоическата традиция философията се разделя на две дисциплини, имащи за предмет речта: реториката и диалектиката като двете части на логиката и в този смисъл граматическите занимания са част от философията. Това не е крайт: стоиците се занимават с това, което е или е могло да се каже, искало е да се каже или е означавало (така наречения „лектон“). Секст Емпирик го определя като нещо, което може да се каже езиково, има се предвид и може да бъде истина или неистина. Според Лосев (1982: 168–169) „ясно е, че според стоиците „лектон“, на първо място, е безтелесно, че е предмет на осмислен изказ, несводим нито към физическа вещ, която се изразява словесно, нито към словесните звуци, с помощта на които се изказва, и че, на второ място, на този „лектон“ е свойствена своя иманентна истинност, не винаги съответстваща на обективната истинност на материалните вещи.“ В тази линия на разсъждения Грезер (1978) добавя, че „лектон“ се отнася и до значение-то, разглеждано като нематериални единици, на цели изречения. В този

смисъл дисертационния труд привежда пример и доказва, че „лектон“ е термин, в който стоиците са включвали интонацията и други нематериални езикови явления като пресупозицията.

Заклучения

Началото на интересите ми към фонетиката и фонологията съвпадна във времето с провеждането на XI международен конгрес по фонетика в Талин, Естония през 1987 г. При четенето на докладите попаднах на много интересния и с много широка визия напред доклад *Sentence Intonation in Language and Linguistics* на Н. Д. Светозарова (1987), представител на тогавашната Ленинградска фонетична школа, основана от Л. В. Щерба. Докладът ми отвори очите за много от спешните проблеми, които тогава са лежали пред фонетичните науки и много от които и до сега са останали неразрешени. Когато планирах работата си по настоящия дисертационен труд някои от тези проблеми веднага излязоха на повърхността и трябваше да бъдат разгледани.

Така напр., още в началото на доклада си Светозарова (1987: 496) пише: „Що се отнася до интонационните единици, центърът на дискусията е дали да бъдат приписани към плана на израза или да се разглеждат като двустранни единици, т.е. като езикови знаци.“ Настоящата дисертационна работа навлиза в дълбоки детайли в стремежа си да докаже, че по съвсем нетривиален начин интонацията е проява на комплексен езиков знак. Както метафорично определям в работата си, тя споделя съдбата на „скитника евреин“. Светозарова в тази посока на аргументиране, когато засяга проблема за строгата принадлежност на интонацията само към фонетично/фонологичното ниво, отбелязва: „Този подход, естествен и дори традиционален като такъв (ср. обичайната разлика между сегментни и суперсегментни средства или признаци), носи някои свои противоречия. Как това високо равнище на фонетични средства се корелира с факта, че фонетичното ниво се счита за най-ниското? По моему, интонационните факти демонстрират непълнотата на тази концепция.“ (498) В този смисъл работата прави опит убедително да докаже, че интонацията „се асоциира“ с дълбоката семантична категория падеж (понякога може би аспект), като използва възможностите, дадени и от това, което Т. М. Николаева нарича „скритая память языка“. В рамките на категорията падеж е пристанът, където интонацията се „установява“ и престава да бъде вечният Ахасфер в езика. На това представителите на Пражката школа биха възразили с „Да, но това е периферна система на езика.“. Формално тя може да е такава, но когато езикът, това „заредено оръжие“ (Болинджър), трябва да прибегне до интонационни средства, тя удря в центъра и е незаменима в реализацията на езиковите функции. В работата предлагам примери от редица езици от различни езикови се-

мейства, илюстриращи високия функционален товар, който интонацията може да поеме в качеството си на падежен маркер (морфема). Може да се спори, че примерите са ограничени, тъй като идват само от два типа езици – ергативни и номинативни, – но проблемът е обусловен, първо, от нивото на езикознанието в момента и, второ, (не) наличието на база данни от други езикови типове. Не бива да се забравя, че човешкият глас е бил мистерия до сравнително недалечно време: Пантагрюел на Рабле все още чувал неразмразени думи, когато плувал през северните морета.

Доколкото ми е известно, опитът да се реконструират интонационно текстове, написани на мъртви езици, направен в тази работа, е пионерска стъпка в тази посока, но е също несъмнено, че прийоми на компютърната симулация ще допринесат много за изследванията в тази насока. Същото се отнася и за взаимодействието между теория на превода/интонация: в работата се доказва, че човечеството винаги и интонира, дори когато чете наум, и теорията на превода може да „разкраси човешкото си лице“ като обясни този процес на емпатия.

Човечеството винаги се е възхищавало от предизвикателството да се навлезе по-надълбоко, независимо от скритите подводни камъни, Навлизането в по-голяма дълбочина е основната цел на това изследване на интонацията. Всъщност методът на анализ, който се предлага, е много широк, а и аналитичните средства не са затворено множество: предполага се и използване на средства и данни от незаслужено позабравената филология. Методът не е нито стриктно семантичен, нито чисто фонологичен (за каквото биха пледирали класическите американски структуралисти). Въпреки това, превес е даден на семантиката, защото авторът е дълбоко убеден в правотата на принципа на Р. Якобсон, че „Език (ът) без значение не значи нищо“ (‘Language without meaning is meaningless.’), който е и откриващото мото на първата глава на настоящия труд.

Като цяло трудът е интердисциплинарен, като се стреми в края на краищата да допринесе в изясняването на основния въпрос: защо интонацията се държи езиково по такъв начин? Отговорът е, че тя е *специално*, и богато, и бедно фонологично средство за изразяване на семантични отношения, функциониращи на ниво граматика. Това е минимална стъпка напред в сравнение със стерилността на чисто фонологичния или чисто семантичния подход. Същевременно от това произлиза и неговата вътрешно присъща трудна същност: необходима е значителна по обем база знания за езика и езиците, за да се постигне каквото и да е резултат.

Владимир Филипов Вълв
НЯКОИ АСПЕКТИ
НА ИНТОНАЦИОННАТА ТИПОЛОГИЯ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна
и научна степен „доктор“

2.1. Филология, докторска програма „Германски езици“
(Фонетика и фонология – английски език).

София
2019